

A reáliák fordítási lehetőségei Csehov A 6-os számú kórterem című művében

TUBOLY ÁGNES

Transfer operations of realia in Chekhov's *Ward No. 6*.

Abstract

This paper is devoted to examine the translation operations used to render realia in 2 Hungarian translations of Chekhov's *Ward No. 6*. After the discussion of the possible meanings of the term *culture* a short review is given on the interpretations of *realia*. The relevance of the translators' cultural competence is emphasized, as well. In a separate chapter the translations of realia are presented.

Keywords: realia; cultural competence; domestication; foreignization; connotation

Subject-Affiliation in New CEEOL: History – Comparative history

DOI: 10.36007/eruedu.2023.2.106-116

A szépirodalmi művek fordítása során számolnunk kell a kulturális információvesztés jelenségével, a célnyelvi átlagolvasónak pedig valószínűleg fel sem tűnik, hogy esetleg valamilyen kulturális többlettartalom nem jelenik meg a fordított műben. A címsorban a reália kifejezés szerepel, amely csak egy a terminus szinonimasorából. A terminológiai sokféleség azt jelenti, hogy a reália fogalmának terjedelmi és tartalmi korlátai mind a mai napig nem tisztázottak.

A dolgozatban azt vizsgálom, hogy milyen műveleteket használnak a fordítók a reáliák megfeleltetésére, mennyire tud a fordított mű a kultúráközvetítés eszközüvé válni. Az elemzés anyagát A. P. Csehov *A 6-os számú kórterem* című művének magyar fordításai képezik: *Szőllősy Klára* (1991), illetve *Iván Imre* (Csehov: Isten kertje, Sachs Frigyes kiadása, Budapest, 1904) munkái. A dolgozatban szót ejtek a fordítói kompetenciáról is, ami nagymértékben meghatározza a célnyelvi szöveg minőségét, a reáliák megfeleltetését, tekintve hogy bizonyos fordítói megoldások az adott mű teljes egészére kihatással lehetnek.

1. A kultúra a fordítástudomány szemszögéből

A fordítás és a kultúráról való gondolkodás sohasem szakadt el egymástól, a fordítók saját munkájukra reflektálva mindig is hangsúlyozták a kultúrák közötti közvetítés fontosságát, a kulturális különbségek azonban mint legyőzendő problémák, megoldhatatlan feladatok szerepeltek a fordítástudományi munkákban. Az 1980–90-es években bekövetkezett „kulturális fordulat” után előtérbe került a fordítások kulturális aspektusa. Az irodalmi szövegekben látták leginkább megfoghatónak a

fordítási folyamat kultúrákötöttségét (Pusztai-Varga 2010, 78). Munkámban a *kultúra* fogalmát az interkulturális kommunikációban használatos kultúrafogalom értelmében használom, Hidasi (2008) kultúra-definícióját alapul véve, mivel ez a felfogás egy tág kultúraszemléletet követ, valamint a fordítást is gyakran aposztrofálják interkulturális kommunikációként.

Hidasi (2008, 11) meghatározása szerint: „A kultúrát mint társadalmi, emberi alkotó folyamatot kell elképzelnünk. Egy-egy kultúra létrehoz és továbbörökít egy közös szimbólumrendszert, amely révén és által az adott kultúra tagjai érintkeznek és a közösségi létüket szervezik”. Hidasi kultúrafelfogása alapján elkülönülnek a szimbólumrendszer látható és a láthatatlan elemei. A látható, tárgyiasult elemek mellett (ezeket tekinti a szakirodalom hagyományosan reáliáknak) a láthatatlan elemek (szimbólumok, normák, értékek, viselkedési mechanizmusok, döntéshozatali szabályok, gondolkodás, értékrend) még hangsúlyosabbak, ismereteink róluk a legcsekélyebbek, „mind a mai napig nem eléggé feldolgozottak és rendszerezettek” (Hidasi 2008, 12). Nézőpontunkhoz kapcsolható még Holló (2008, 16) megállapítása is, aki a kultúra fogalmába sorolja a kultúrát hordozó nyelvi elemeket is, a szókinccs kulturális konnotációival együtt.

Hall jéghegy-modellje azt mutatja be, hogy csupán csak egy részét látjuk a kultúrának. A szerző megkülönböztet külső és belső kultúrát: külső kultúra, ami látszik, a tárgyiasult kultúraproduktumok, a felszínen érzékelhető szimbólumok, viselkedések. Belső kultúra az agy, a gondolkodás, mely vezérli a külső kultúrát (Hall 1975 idézi Hidasi 2008, 13). Azt gondolom, hogy a kultúra fogalmának egy tágabb kulturális antropológiai és interkulturális kommunikációelméleti értelemben történő meghatározása közelebb vihet minket a szöveg értelmezéséhez, az írói–műfordítói–olvasói viszonyrendszer feltárásához.

2. A reália fogalmának meghatározása

Terjedelmére való tekintettel jelen tanulmány nem vállalkozik a reália szakirodalmának teljes, részletes és tételes áttekintésére, csak az utóbbi évek szakirodalmából emel ki néhányat.

A reáliáknak nincs egységes, a fordítástudományban mindenki által elfogadott definíciója. A reáliákkal foglalkozó szakirodalom terminológiája sem egységes, erre mutat rá Mujzer-Varga tanulmányában, részletes áttekintést nyújtva a reáliafogalom mibenlétéről, változásairól, annak rendszerbe foglalásával. Munkájában három különböző felfogást különít el: az első a reáliát jeltárgynak, a második nyelvi jelnek tekinti, a harmadik eset pedig az, amikor a szerző mindkét értelmezést figyelembe veszi. Reáliának általában a nyelvi jelet tekintjük, de ezzel nem minden fordításkutató ért egyet (Mujzer-Varga 2007, 59). A témával foglalkozó kutatók többsége nyelvi jelként értelmezi, vannak azonban, akik mindkettőt értik rajta. Több szűkebb és tágabb értelmezés is létezik a reáliák besorolásáról. A szűkebb felfogás szerint csak az olyan tárgyak, viseletek, eszközök, ételek, italok stb. elnevezései tartoznak ide, amelyek egy-egy kultúrára, nyelvközösségre jellemzőek, egy másik kultúra számára azonban ismeretlenek (Klaudy, 1997). Tágabb értelemben viszont ide sorolhatók

a történelemmel, földrajzzal, éghajlattal, vallással, politikával, szokásokkal kapcsolatos kifejezések is (Vlahov–Florin 1980).

Klaudy szerint a reália valamely kultúrára sajátosan jellemző jeltárgy vagy fogalom és annak elnevezése, amelynek a másik kultúrában nincs megfelelője, vagy más a konnotációja (Klaudy 2013, 86).

Lendvai szerint a 'nyelvi reália' terminusnak népes szinonimasora van ('kulturális lexéma', 'kultúrszó', 'lefordíthatatlan elem', 'nonekvivalens lexéma', 'kultúrspecifikus szó'), nincs egységes definíciója ('kultúrspecifikus jeltárgy', kultúrspecifikus jeltárgy megnevezése, nyelvi megnyilvánulás, 'amelyben kifejeződik az adott kultúrközösség sajátos élmény- és ismeretanyaga'), terjedelmi meghatározása változó (Lendvai 2005, 68). Lendvai szerint a reália az adott kultúra gyakori jeltárgyát, fogalmát jelölő állandósult megnevezés, amelynek megfelelő jeltárgy, fogalom híján nincs célnyelvi egyenértékese, különböző fordítói stratégiák mentén ültethetők át a célnyelvre. Mivel a dolgozatom tárgya szempontjából ez a felfogás a legelfogadhatóbb, így Lendvai definícióját veszem alapul az elemzés során.

Forgács a reália fogalmát kiterjeszti a tágan értelmezett frazeologizmusokra is, amelyek egy adott nyelv sajátjai. Egyik tanulmányában a Garaczi László műveiben található reáliának minősülő frazeologizmusok fordítási lehetőségeit tárgyalja (Forgács 2002, 64).

Valló Zsuzsa kulturális reáliaként tekint minden olyan megnyilvánulásra, melyben kifejeződik az adott kultúrközösség sajátos élmény- és ismeretanyaga, tárgyai, fogalmai, mentális és emotív sémái, amelyek az adott kulturális kontextusban speciális jelentéssel bírnak (Valló 2000, 45).

Vermes Albert a reáliákat „kultúraspecifikus” kifejezéseknek nevezi, amelyen azt érti, hogy egy feltevés, amely eleme az egyik közösség kölcsönös kognitív környezetének, nem eleme egy másik közösség kölcsönös kognitív környezetének (Vermes 2004).

Tellinger szerint a reáliák kísérői a velük egybefonódott konnotációk. Tellinger Vlahov és Florin (1980) rendszerét követi (Tellinger 2003). Vlahov és Florin elkülönítik a tárgyi és nyelvi reáliákat, az előbbit kultúrspecifikus jeltárgyakként, utóbbit a jeltárgy megnevezésének tartják. Említést tesznek arról is, hogy a reáliák javarészt a szépirodalmi művekben fordulnak elő, nemzeti koloritot közvetítve (Vlahov–Florin 1980, 9).

3. A reáliák fordítása

A fordítók eltérő meggyőződése, tapasztalatai, eltérő kultúraértelmezései, különböző világnézetei és háttérismeretei, szubjektív döntéseik alapján kijelenthetjük, hogy annyiféle reáliafordítás létezik, ahány fordító. A gyakran „lefordíthatatlan elemként” emlegetett reáliák megfeleltetése során mindannyian alkalmaznak valamilyen stratégiát, módszert, itt ezeket mutatjuk be röviden.

Az *explicitáció* fogalmát Vinay és Darbelnet (1958) vezette be a fordításelméletbe. Meghatározásukban az explicitáció olyan művelet, mely során a fordító explicit módon fejez ki valamit a célnyelven, ami a forrásnyelven implicit maradt, mivel az

információ a forrásnyelvi kontextusból, illetve az adott szituációból kikövetkeztethető (Makkos–Robin 2011, 135).

Klaudy (1999) az explicitáció fajtáinak meghatározásakor kiterjesztette Vinay és Darbelnet értelmezését, és nem csupán tudatos döntéseken alapuló fordítói technikaként értelmezte azt, hanem számolt a fordításban részt vevő nyelvpárok közötti rendszerbeli különbségekkel is. Ennek alapján elkülönít nyelvspecifikus és nem nyelvspecifikus jelenségeket, a fordításban végzett műveleteket pedig négy fő kategóriába sorolja (kötelező, fakultatív, pragmatikai, fordításspecifikus).

A reáliák fordítása mindig döntés elé állítja a fordítókat, mérlegelniük kell, hogy azok milyen jelentést hordoznak, milyen funkciót töltenek be a forrásnyelvi szövegben, ennek függvényében kell eldönteniük, hogy feltétlenül megőrzendő, esetleg kihagyható az információ.

Klaudy írásában rámutat, hogy a reáliák a célnyelvi olvasók számára gyakran semmit nem jelentenek, így fordításuk során többféleképpen járhatunk el, melyek közül néhányat említ, mint pl. az *általánosítás*, *körülírás*, *kihagyás*, *analógiás fordítás* stb. Amennyiben mindenképpen meg kell őrizni a reáliákat a célnyelvi szövegben is, akkor a fordítók magyarázó *betoldást* szoktak alkalmazni. A szerző bevezeti a pragmatikai explicitáció fogalmát is, amely a célnyelvi szöveg olyan jellegű kiegészítését jelenti, amelyre az olvasók háttérismereteinek különbségei miatt van szükség, vagyis nyelven kívüli okai vannak (Klaudy 1999, 5–22).

Klaudy hangsúlyozza, hogy a fordítás során elkerülhetetlenek a veszteségek, azonban az elveszett jelentést valahogyan pótolni kell, mely műveletet *kompensálásnak* nevezi. A kompenzálás során a fordító tudatosítja a fordítás során keletkezett veszteségeket, majd az elveszett jelentéseket más helyen, más eszközökkel próbálja visszaadni (Klaudy 1994, 148–151). A fordítók ezen kívül alkalmazhatják még az adaptáció, tükörfordítás és transliteráció műveleteket is.

A nyelvi reáliák fordítása során figyelembe kell venni a nyelvi és kulturális aszimmetriát (Klaudy 2013, 86–88), ami óhatatlanul megnehezíti a fordító munkáját. A nyelvi aszimmetria a fordítás során születik, a fordítási viszonyba került nyelvpár kölcsönhatása dinamizálja a nyelvi különbségeket. A nyelvi aszimmetria azonban nem egyszerűen a kulturális különbségeket jelenti, hanem a kultúrák közti kommunikáció kiegyensúlyozatlanságát. A jelenség leküzdésére Klaudy–Venuti (1975) nyomán – a honosítás/idegenítés dichotómiáját nevezi meg. Honosító a fordítás akkor, ha a fordító természetesnek hangzó célnyelvi szöveget állít elő, minimalizálva az idegenséget. Idegenítő akkor, ha a fordító megtartja az eredeti szöveg idegenségét, megtartja a forrásnyelvi reáliákat.

Az interkulturális fordítási szemlélet azt hangsúlyozza, hogy a lehetőségekhez képest minél több idegen kulturális elemet kell megőrizni és átvenni a célnyelvbe.

4. A fordítói kompetencia – interkulturális kompetencia

A reáliák a célnyelvi olvasó számára ismeretlen fogalmakat közvetítenek, ezért a fordító egyfajta kultúráközvetítő szerepben lép fel, tulajdonképpen egy egész kultúrát kell átültetni a forrásnyelvről a célnyelvre, annak minden sajátosságával. Ahogy az

korábban is megállapítást nyert, a reáliák fordításakor mérlegelni kell, hogy melyek azok az információk, amelyek esetleg elhagyhatóak, melyeket kell feltétlenül megőrizni, milyen kompenzációs mechanizmusokat célszerű alkalmazniuk a fordítóknak (amennyiben alkalmaznak) a kihagyott kulturális tartalommal bíró információ pótlására.

Itt szükséges röviden szót ejteni a fordítói kompetenciáról, ami nagymértékben meghatározza a célnyelvi szöveg minőségét. A fordítói kompetencia egy meglehetősen komplex fogalom, írásunkban nem törekszünk annak részletes kifejtésére, azonban meg kell említenünk Gambier modelljét (Horváth 2015, 13), mely szerint az alábbi elemek alkotják a fordítói kompetenciát: (1) fordítói szolgáltatások nyújtása, (2) nyelvi kompetencia, (3) interkulturális kompetencia, (4) információkereső kompetencia, (5) műszaki-technikai kompetencia, (6) tematikus kompetencia.

A dolgozat témája szempontjából az interkulturális kompetencia fontosságára kívánok rávilágítani, példáimmal annak fontosságát igyekszem alátámasztani. Érdeemesnek tartom azonban megemlíteni, hogy néhány kutató milyen álláspontot képvisel a fordítói kompetenciával kapcsolatban.

Lesznyák (2003) írásában rámutat, hogy a fordítói kompetenciát sokan sokféleképpen definiálták, a megfogalmazások és az egyes súlypontok is különbözőek, bár abban valamennyi kutató egyetért, hogy nem elegendő a kiváló nyelvtudás, a kulturális ismeretek elsajátítása is kiemelten fontos.

Lesznyák (2008) disszertációjában saját nézőpontját is ismerteti, miszerint a fordítói kompetencia egy a sokféle kompetencia közül. Ahhoz, hogy megismerhessük összetevőit, szükség van a kompetencia – ezen belül a nyelvi és kommunikatív kompetencia – sajátosságainak ismeretére, az egyes kompetenciák kapcsolatrendszerének összefüggéseire, mivel ezek kölcsönösen áthatják egymást. A természetes fordítói kompetencia a nyelvi-kommunikációs kompetencia fejlődésével van összefüggésben, spontán jelenik meg a fordítónál, amint a második nyelv tudása formálódni kezd.

Dróth (2011) utal rá, hogy a fordítási kompetencia több szerző szerint a következő összetevőket tartalmazza: szövegértési és szövegelemzési kompetencia, kutatási kompetencia, közvetítési kompetencia, szövegalkotási kompetencia, a fordítás minőségének megítélését szolgáló kompetencia, nyelvi kompetencia (a forrásnyelv és a célnyelv vonatkozásában), kulturális kompetencia.

Klaudy (1999) a fordító szakmai kompetenciájának öt elemét sorolja fel: (1) nyelvi kompetencia, (2) szaktárgyi kompetencia, (3) interkulturális kompetencia, (4) fordítástechnikai kompetencia, (5) kommunikatív kompetencia. A kompetencia szó ebben a felsorolásban részben ismereteket (nyelvismeret, tárgyismeret, országismeret), részben pedig készségeket (átváltási készség, kommunikatív készség) jelent. Véleménye szerint a fordítói szakmai kompetenciához tartozik az is, hogy a két nyelv közötti különbségek leküzdésére kidolgozza saját stratégiáit.

Ahogy korábban megállapítottuk, vizsgálatunk szemszögéből az interkulturális kompetencia a legfontosabb a fordítástechnikai kompetenciával együtt, hiszen a kultúraspecifikus elemek fordítása során a megfelelő kulturális háttértudás, illetve megfelelő fordítói stratégia megválasztása és alkalmazása kap hangsúlyt.

A fordítók által alkalmazott stratégiák arra irányulnak, hogy a kulturálisan kötött

elemek a célnyelvi szövegben érthetőek legyenek. Minél közelebb kerül az olvasó a forrásnyelvi kultúra „egzotikus” elemeihez, annál jobban megnyilvánul saját viszonya, saját tapasztalatai, saját élményvilága, nézetei is a forráskultúrára vonatkozóan.

5. A. P. Csehov: A 6-os számú kórterem – a reáliák fordítása

A címben jelzett 6-os számú kórterem egy elmegyógyintézet lepusztult épületében található, mindösszesen öt lakója van, mindegyikük a korabeli orosz társadalmi rendszer egy-egy rétegének megtestesítője. A nemesi származású Gromov, volt tanárember, aki az értelmiség képviselője, Mojszejka, az ártalmatlan örült, Nyikita, az őr, aki rendszeresen veri a kórház lakóit, később Ragin doktor maga is a bolondok háza lakója lesz. A novellában hosszú leírást kapunk Gromov és Ragin filozófáló vitájáról. Ragin arra biztatja Gromovot, hogy találjon megnyugvást önmagában, ugyanis a szabad és elmélyülő gondolkodás és a világ gyarló hiúságának teljes megvetése két olyan áldás, amelynél nagyobbat ember sohasem ismert. A novella a 19. századi orosz társadalmi lét megnyomorítottságának, mozdulatlanságának filozofikus leírása.

A műben előforduló reáliák csoportosítása után megvizsgáltam a lehetséges fordítási variánsokat. Az első sorban az orosz eredeti (a), azt követően Szöllősy Klára magyar fordítása (b), ezután Iván Imre magyar fordítása (c) látható:

- a) Иван Дмитрич Громов, мужчина лет тридцати трех, из благородных, бывший судебный пристав и *губернский секретарь*, страдает манией преследования.
- b) Ivan Dmitrics Gromov harminchárom esztendő, nemesi származású, volt tanár és *bírósági végrehajtó*, üldözési mániában szenved (Szöllősy 331).
- c) Gromov Dmitrics Iván harminchárom éves férfi, nemes családból származott, egykori *törvényszéki bíró és kormányzati titkár*, üldözési mániában szenved (Iván 6).

Szöllősy fordításában a *губернский секретарь* 'bírósági végrehajtó'ként szerepel, ami nem a legmegfelelőbb elnevezés, mivel a végrehajtó a magyar ember tudatában – a hivatalnok feladatából adódóan – egy bizonyos fokú félelmet, elretentést, negatív asszociációt vált ki. Az I. Péter-korabeli Oroszországban *Табель о рангах* néven egy skálázott, hierarchikus sorrendű hivatalnoki rangtáblázat volt használatban, amelyben sorszámozva, ezzel egyben osztályozva kerültek felosztásra az egyes hivatalnoki posztok a feltételrendszerükkel együtt. Ebben a táblázatban a *губернский секретарь* a skála 12. helyét foglalja el, ahol pontos behatárolás és leírás mellett rögzítésre került a 'titkár mivolt', mely nem tartalmazza a végrehajtó feladatrendszerét. A rangtáblázatban a 14. helytől felfelé hierarchikusan váltakoztak a hivatalnoki posztok, vagyis a 12. hely még meglehetősen alul van. Érdekes megemlíteni, hogy a csinovnyik, a klasszikus pétervári „kisember” nem tud a 14. rangtól feljebb emelkedni, „szolgálja” a rangtáblázat fentebbi posztjait.

Iván a maga célnyelvi szövegében a *törvényszéki bíró, kormányzati titkár* fordítást alkalmazza, amely egy konkrétabb megfeleltetés, illeszkedik az orosz értelme-

ző leírásban megadott paraméterekhez, kidomborítva a 'titkár' foglalkozás lényegét.

- a) Лет 12—15 тому назад, в городе, на самой главной улице, в собственном доме проживал *чиновник* Громов, человек солидный и зажиточный.
- b) Tizennégy-tizenöt évvel ezelőtt a város főutcáján, saját házában éldegélt egy Gromov nevű *tisztviselő*, szolid és jómódú ember (Szöllősy, 333).
- c) Tíz-tizenkét évvel ezelőtt Gromov szolid, jómódú *hivatalnok* volt és a város fő utcájában lakott, saját házában (Iván, 9).

A magyar fordításban Szöllősy Klára az *általánosítás* műveletét alkalmazta, a '*чиновник*' lexéma '*tisztviselő*' fordításával, egy gyűjtőfogalmat használ, amely nem közvetíti a kulturális színezetet. A '*чиновник*' lexéma megfeleltetésére Iván a *hivatalnok* szót alkalmazta. Harmadik lehetőségként a transliteráció eszköze jöhetett volna szóba, abban az esetben a '*csinovnyik*' variáns – ami szintén beépült már a magyar köztudatba is – közvetíthette volna az idegen kulturális színezetet.

- a) Пятый и последний обитатель палаты № 6 — *мещанин*, служивший когда-то сортировщиком на почте, маленький, худощавый блондин с добрым, но несколько лукавым лицом.
- b) A 6-os számú kórterem ötödik és utolsó lakója egy kistermetű, sovány, szőke *polgárember*, aki valamikor a postánál szolgált, mint osztályozó (Szöllősy 340).
- c) A 6-os számú kórterem ötödik és utolsó lakója közönséges *nyárspolgár*, aki egykor leveleket osztályozott a postán (Iván, 19).

A '*мещанин*' elsődlegesen egyszerű városlakót jelent, konnotatív jelentéseiben megjelenik a '*kispolgár*', '*nyárspolgár*' értelmezés is. Szöllősy a '*polgárember*' lexémával adja vissza a szó jelentését a magyar fordításban, ahol az egyszerű '*polgár*', állampolgár lényege (város teljes jogú lakosa) domborodik ki. Iván Imre fordításában a '*nyárspolgár*' variánst alkalmazta, amely tartalmazza a 'szűklátókörség, kicsinyesség' pejoratív konnotációkat.

- a) В полдень едят *щи* из кислой капусты и *кашу*, вечером ужинают кашей, оставшеюся от обеда.
- b) Délben *savanyúkáposztalevest* esznek és utána *kását*, este *kását* vacsoráznak, amely az ebédről megmaradt (Szöllősy, 341).
- c) Délben káposztából készült *scsí* esznek és *kását* kapnak, vacsorára a délről megmaradt *kását* kapják (Iván, 21).

Az orosz konyha egyik legjellegzetesebb étele, a *каша* szó szerinti fordításban jelenik meg, mely nem híven tükrözi a kulturális értékét, ugyanis a magyar ember legtöbbször a tejbegrízzel azonosítja. A *щи* szót káposztalevesnek fordítja Szöllősy, Iván fordításában ez a reália megőrizte a nemzeti színezetet: *scsí*, transliterációt alkalmaz a fordító. A káposztaleves szintén szerves részét képezi a mai orosz konyhának.

- a) В одном месте дадут ему *квасу*, в другом — хлеба, в третьем — копейчку, так что возвращается он во флигель обыкновенно сытым и богатым.
- b) Az egyik kapuban megkínálják *kvasszal*, a másik kapuban kap egy kis kenyere-

ret, a harmadikban egy-két kopejkát és így többnyire jóllakottan, gazdagon tér meg a korhadt kis kórházi melléképületbe (Szöllősy 331).

- c) Az egyik főzeléket ad neki, a másik kenyeret, van amelyik *kopeket* is ad neki, úgy, hogy legtöbbször jóllakottan és gazdagon tér vissza a pavillonba (Iván, 6).

A *квас* transliteráció során kvaszként került át a magyar nyelvű fordításba, ami kiegészítő magyarázatra szorul, mivel a magyar olvasó nem tudja azonosítani semmivel ezt a fajta nemzeti italt. A „kvasz” házilag is könnyen előállítható, kizárólag gabonából vagy malátás rozslisztből készül, hagyományosan szüretlenül, a benne lévő élesztővel együtt fogyasztják, innen a savanykás íze. A kopejka, az orosz rubel váltópénze, szintén transliteráció útján került a magyar nyelvű fordításba, megőrizve az idegenséget, a kulturális színezetet.

Iván Imre fordításában a kihagyás műveletét alkalmazta, nem kerül megjelenítésre a fordításban a nemzeti ital, a kopejka szót a 'kopek' köznyelvi változattal adja vissza.

- a) Все равно... Всё равно, что фрак, что мундир, что этот халат...»
 b) Mindegy... Egészen mindegy, akár frakk, akár *díszegyenruha*, akár ez a köntös... (Szöllősy, 390)
 c) Mindegy... Mindegy az, akár frakk, akár *uniformis*, akár ez a hálóing... (Iván, 87)

Szöllősy a magyar fordításban a '*díszegyenruha*' szót alkalmazta általánosító jelleggel, Iván Imre ezzel szemben az '*uniformis*' lexémát alkalmazza, az egyenruha régies megnevezését.

- a) В углу, в приемной, стоит большой *образ в киоте*, с тяжелой лампадой, возле — ставник в белом чехле.
 b) A rendelő sarkában, *ikonszekerényben* hatalmas szentkép diszeleg, előtte mécses, mellette nagy templomi gyertyatartó fehér huzatban (Szöllősy, 346).
 c) A rendelő szoba egyik sarkában nagy *szentkép* áll, nehézkes lámpával, mellette nagy szentelt gyertya, fehér rózsával (Iván, 29).

A táblázat következő elemei (*образ в киоте*, *читает вслух акафист*, *кадильница*) a pravoszláv egyházi rituálé, annak jellegzetes kellékei köré csoportosulnak, különös 'egzotikus' jelleget kölcsönözve a szövegnek, próbára téve a fordítókat is.

A *образ в киоте* kifejezésben található *киот* lexémát Szöllősy '*ikonszekerény*' fordítással közvetíti, mely a magyar ember tudatában nem képezi le a szentkép tárolására használatos zárt, fakeretes, veretes szekrényt, mivel a pravoszláv egyházi kelléktár nem ismeretes a magyar ember számára, illetve nem ugyanazt az asszociációt váltja ki, mindemellett hűen közvetíti a nemzeti koloritot, a pravoszláv egyházi rituálé „egzotikusságával” együtt. Ezzel szemben Iván Imre ismét a kihagyás műveletét alkalmazza, nem ülteti át magyar nyelvre az egész kifejezést, kizárólag a *szentkép* lexémát fordította le, a helyére és hollétére nem fektet hangsúlyt.

- a) Образ поставлен его иждивением; по воскресеньям в приемной кто-нибудь из больных, по его приказанию, *читает вслух акафист*, а после чтения сам Сергей Сергееч обходит все палаты с *кадильницей* и кадит в них ладаном.
- b) A szentképet saját költségére állíttatta, utasítására vasárnaponként valaki a betegek közül *imádságot olvas fel a breviáriumból* és az ima után Szergej Szergejevics *füstölővel* járja végig a kórtermeket és tömjént füstöl mind-egyikben (Szöllősy, 346).
- c) A szentképet ő festtette és parancsára vasárnaponként egy beteg hangosan olvassa fel a fogadószobában az *agathistost*. Aztán Szergei Szergeics maga megy körül az összes kórtermeken és *tömjént füstöl* (Iván, 29).

A *„читает вслух акафист”* szókapcsolat fordításában Iván az *agathistos* megféleltesztést alkalmazza, majd lábjegyzetben explicitálja a jelentést (‘Mária-hymnust tartalmazó ének a görög liturgiában’).

Az *„акафист”* orosz szó értelmezése közel azonosnak mondható Szöllősy fordításában is: ‘*breviárium*’ (‘katolikus zsolozsmás könyv, mely az imákat tartalmazza’) szó értelmezésével.

A *„кадильница”* Szöllősy Klára fordításában a ‘*füstölő*’ szóval került átültetésre, Iván Imre fordításában magának a füstölésre alkalmazott eszköznek a fordítása kimarad, helyette a ‘*tömjént füstöl*’ szókapcsolatot alkalmazza, ami a katolikus egyházi szertartásokban is ismeretes a körmenetek, az evangélium felolvasása, átváltoztatás, kehelyfelmutatás során.

- a) Около книги всегда стоит *графинчик с водкой* и лежит соленый огурец или моченое яблоко прямо на сукне, без тарелки.
- b) Könyve mellett mindig ott áll a *vodkásüveg*, mellette sózott uborka vagy savanyított alma fekszik tányér nélkül az íróasztal posztóján (Szöllősy 348).
- c) Könyve mellett egy *kis pohár wodka* áll, azonkívül egy uborka vagy alma az íróasztal posztóján, tányér nélkül (Iván, 30).

A vodka az első számú nemzeti italnak számít Oroszországban, vodkázni bármilyen esemény kapcsán „szokás”. Rendszerint fogyasztanak mellé valamilyen „*zakuszkát*”, ‘*falatkát*’, ami a magyar ember vodkafogyasztásának nem része, esetleg a „sörkorcsolya” juthat eszünkbe róla. A sózott uborka, savanyított alma ebben a szerepben van jelen a vodka mellett. Iván Imre magyar fordításában ‘*egy kis pohár wodka*’ szerepel, ahol az ital, mi több annak egzotikus volta (‘*w*’ forma alkalmazása közvetíti ezt) kap hangsúlyt, a fordító nem emeli ki az orosz eredetiben a vodka tárolására használt vastag üvegfalú, esetenként nyomott gravírozású üvegfalú tárolóedényt, ahogy Szöllősy sem.

Összegzés

A reáliák fordítása kapcsán a fordítók minden esetben megtalálják a megfelelő műveletet, vagyis valamilyen módon, valamilyen mértékben mindig lefordítják a reáliákat. A célnyelvi olvasóra kifejtett hatás nem lesz azonos az eredeti mű forrásnyelvi olvasójára kifejtett hatásával, hiszen az egyes reáliákhoz kapcsolódó konnotációk jelentős része szükségszerűen elvész a fordításokban. Ezért a fordításokon nem lehet „számonkérni” az eredetit. A fordítók többnyire az általánosítás, esetleg a kihagyás módszerét alkalmazzák a reáliák fordítása során, ha a mű mondanivalója szempontjából a reália pontos visszaadásának nincs különösebb jelentősége.

Megállapíthatjuk, hogy a hagyományos fordítói elvek mentén a nemzeti kolorit, a „többlet” kulturális tartalom és színezet a reáliák fordítása során nem kap elegendő hangsúlyt a célnyelvi szövegekben, és amennyiben a célnyelvi olvasó nem rendelkezik a megfelelő háttérismeretekkel, „eltűnhetnek” olyan fontos információk, melyek az egész mű befogadását is meghatározhatják. *Szóllósy Klára* magyar fordítása esetén ez nem mondható el, vagyis a reáliák átültetése során a mű üzenete, annak küldetése nem sérül, viszont a kultúraspecifikus tartalom mind tökéletesebb és részletesebb átadására, a forráskultúra explicit ábrázolására nem törekedett a fordító. Iván Imre magyar fordításában a kihagyás és az értelmező lábjegyzet alkalmazása jellemzi a reáliák közvetítését, vagyis inkább honosító jellegű módszereket alkalmaz. A fordító a szöveg előtti, a szöveg utáni kommentárban, jegyzeteiben világíthatja meg a forráskultúra adott elemeit, segítséget nyújtva ezzel a célnyelvi olvasónak.

Irodalom

Dróth Júlia (2011): A fordítások értékelése a szakfordító képzésben és a fordítói munka világában. *Fordítástudomány* 13/2, 5–37.

Forgács Erzsébet (2004): A reáliák fordítási nehézségeiről szépirodalmi szövegekben. *Fordítástudomány* 4/2, 63–82.

Hidasi Judit (2008): *Interkulturális kommunikáció*. 2. kiadás. Budapest. Scolar.

Holló Dorottya (2008): *Értsünk szót! Kultúra, nyelvhasználat, nyelvtanítás*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Horváth Ildikó szerk. (2015): *A modern fordító és tolmács*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.

Klaudy Kinga (2013): Nyelvi és kulturális aszimmetria a reáliák fordításában. In: *Reáliák- a lexikológiától a frazeológiáig. Értelmezések és fordítási kérdések*. Szerk. Bárdosi Vilmos. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 85–92.

Klaudy Kinga (1999): *Fordítóképzés és fordítástudomány Magyarországon az ezredfordulón*. In: *A magyarországi fordító- és tolmácsképzés 25 éve. Jubileumi Évkönyv. 1973–1998*. Szerk. Klaudy Kinga. Budapest: Scholastica, 9–22.

Klaudy Kinga (1997): *A fordítás elmélete és gyakorlata*. Budapest: Scholastica.

Klaudy Kinga (1999): Az explicitációs hipotézisről. *Fordítástudomány* 1/2, 5–22.

Klaudy Kinga (1994): *A fordítás elmélete és gyakorlata*. Angol/német/francia/orosz fordítástechnikai példatárral. Budapest: Scholastica.

Kóbor Márta (2007): A kultúrafogalom evolúciója a fordításelméleti diskurzusban és a kultúrakoncepciók gyakorlati implikációi. *Fordítástudomány* 9/2, 37–54.

Lendvai Endre (2005): *Reáliafelfogások napjaink fordításelméletében*. In: „Mindent fordítunk és mindenki fordít”. *Értékek teremtése és közvetítése a nyelvészetben*. Szerk. Dobos Cs. – Kis Á. – Lengyel Zs. – Székely G. Veszprém: SZAK 67–71.

Lesznyák Márta (2008): *Vizsgálatok a fordítói kompetencia fejlődésének köréből*. PhD értekezés. PTE-Nydi.

Lesznyák Márta (2003): A fordítói kompetencia értékelése: helyzetkép és kutatási feladatok. *Fordítástudomány* 5/1, 60–80.

Makkos Anikó – Robin Edina (2011): Explicitáció és implicitáció a visszafordításban. *Alkalmazott Nyelvtudomány*. 11/1–2, 135–150.

Mujzer-Varga Krisztina (2007): A reáliafogalom változásai és változatai. *Fordítástudomány* 9/2, 55–84.

Pusztai-Varga Ildikó (2010): Műfordítás-kutatás a nyelvészet és kultúratudomány határán. In: *Translatologia Pannonica II*. Kultúrák dialógusa a soknyelvű Európában VI. konferencia tanulmánykötete. Pécs, 77–85.

Tellinger Dusan (2003): A reáliák fordítása a fordító kulturális kompetenciája szemszögéből. *Fordítástudomány* 5/2, 58–70.

Valló Zsuzsanna (2000): A fordítás pragmatikai dimenziói és a kulturális reáliák. *Fordítástudomány* 2/1, 34–49.

Venuti, Lawrence (1975): *The translators' invisibility. A history of translation*. London and New York: Routledge.

Vermes Albert (2004): A relevancia-elmélet alkalmazása a kultúra-specifikus kifejezések fordításának vizsgálatában. *Fordítástudomány* 6/2, 5–17.

Vlahov, Szergej – Florin, Szider (1980): *Nyeperevogyimoje v perevogye*. Moszkva: Mezdunarodnije otnosenyija.

Források

Csehov (1991): *Drámák és elbeszélések*. Budapest: Európa Könyvkiadó. Ford. Szöllősy Klára.

Csehov Antal (1904): *Isten kertje*. Budapest: Sachs Frigyes Kiadása. Ford. Iván Imre.

Szótárak

Толковый словарь Ушакова <https://dic.academic.ru/contents.nsf/ushakov/>

Magyar Értelmező Kéziszótár: <http://mek.oszk.hu/adatbazis/magyar-nyelv-ertelmezo-szotar/elolap.php>